

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ

Bu bölgede en çok araştırılan yerler Kars ve Elazığ çevreleridir. Ayrıca, Kayseri, Erzurum, Muş ve Hakkari İlleri çevrelerinde de az da olsa Paleolitik döneme ait tek tük buluntular ele geçirilmiştir.

KARS YÖRESİ: Kars çevresi özellikle Paleolitik açıdan araştırmaya açık yörelerimizden biri olma özelliğini her zaman korumuştur. Bu çevrede Kökten'in araştırmalarını görmekteyiz.

Kökten, 1942 yılında Kars'ın Susuz İlçesi çevresinde, Chelléen-Acheuleen tipte olduğunu belirttiği bazalttan yapılmış bir iki yüzeyli alet bulmuştur. Yine aynı yıl, Digor İlçesi, Ani Harabeleri civarında yer alan mağaraların önünde dereye yakın kısımlarda bazalttan 1 iki yüzeyli alet daha bulmuştur. Kökten bu aletin sürüklenmeden dolayı oldukça aşınmış ve Chelléen tipte olduğunu söylemektedir.

1942 yılında Kars'ın Pazarcık İlçesi, Borluk suyu vadisinde de araştırmalarını sürdüren Kökten, Borluk, Mağaracık ve Azatköy adını verdiği üç buluntu yerinden orta Paleolitik tipte aletler toplamıştır. Borluk'ta ikisi bazalttan biri andezitten Moustérien tipte kazıyıcı uç ve kenar kazıyıcı; Mağaracık'ta Moustérien tipte obsidiyen aletler ve Azatköy'de 1 adet obsidiyen alet bulmuştur.

Kökten 1952 yılında tekrar Kars çevresinde araştırmalarını sürdürmüştür. Yine Susuz çevresinde Ağzıaçık suyu ve Cılavuz deresi boyunda alt ve orta Paleolitik aletler toplamıştır. Ağzıaçık suyu boyunda bazalttan oval biçimli bir iki yüzeyli alet ile yine bazalttan bir Moustérien uç bulmuştur.

Kökten'in Kars çevresinde yaptığı en önemli çalışmalardan biri de Yazılıkaya duvar resimlerini saptamış olmasıdır. 2 panonun yer aldığı Yazılıkaya, Kars'ın Kağızman İlçesi, Camuşlu köyü sınırları içinde yer alır. Bu duvar resimlerinde geyik ve dağ keçisi gibi çeşitli hayvan ve insan figürleri yer almaktadır. Kökten resimlerin üst Paleolitik Çağın sonlarına ait olduğunu ileri sürmektedir fakat bu yorumu şüpheyle karşılanmaktadır. Kökten kaya resimlerini saptamaya yönelik olarak 1969 yılında tekrar aynı bölgeye gitmiş ve yine Camuşlu köyünün güneybatısında yer alan Kurbanaga mağarasında Yazılıkaya resimlerinden farklı bir teknikle çizilmiş resimler bulmuştur. Ancak bunlar Paleolitik çağa ait değildir. Kökten aynı yıl yine Kağızman İlçesi çevresinde Tombultepe adı verilen alanın yamaçlarında alt Paleolitik döneme ait bazalttan iki yüzeyli aletler ve iri yonga aletler toplamıştır.

Bu bölgede Paleolitik araştırma yapıldığını gördüğümüz bir diğer ilimiz ise Erzurum'dur. 1942 yılında Kemal Alot, Erzurum-Hasankale yolu üzerinde tesadüfen bir alet bulmuş ve bu alet daha sonra Muzaffer Şenyürek tarafından yayınlanmıştır. Hammaddesi bazalt

olan bu aletin levalloisien özellikler taşıdığı, bir uç-kazıyıcı olarak yapıldığı ve daha sonra da kenar kazıyıcı olarak kullanıldığı söylenmektedir.

1961 yılında Hakkari Yüksekova'da Kökten'in yaptığı araştırmalarda orta Paleolitik çağa ait obsidiyenden aletler toplandığı bildirilmektedir.

1945 yılında Doğu Anadolu Bölgesinde yapılan yüzey araştırmaları sırasında Kökten'in Muş İline de uğradığı bilinmektedir. Kökten, Muş'un Bulanık İlçesi, Liz köyü çevresinde de Levalloisio-Moustérien karakterler gösteren obsidiyen aletler toplamıştır. Muş çevresinde başka Paleolitik buluntular bilinmemektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde en fazla araştırılan İl Elazığ çevresidir. Fırat nehri üzerinde yapılan Keban Barajı öncesi, 1968-1973 yılları arasında su altında kalacak alanlardaki eski eserlerin ve anıtların korunması ya da kurtarılmasına yönelik olarak çok geniş kapsamlı bir proje gerçekleştirilmiştir. Keban Projesi kapsamında baraj gölü alanının Paleolitik Çağ ile ilgili araştırmaları İ. Kılıç Kökten tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalara o zaman Kılıç Kökten'in asistanı olan Işın Yalçinkaya'da katılmıştır.

Yüzey araştırmaları Elazığ İli'nin daha çok Ağın, Pertek, Çemişgezek, Palu ve Peri ilçeleri çevresinde yapılmıştır. Bu yüzey araştırmaları sırasında saptanan bazı mağara ve kaya sığınaklarında ise kurtarma kazıları yapılmıştır.

Pertek İlçesi Yeniköy tarlalarında Paleolitik Çağ'a ait bir işlik yeri olduğu belirtilen yerde çakmaktaşıdan oval bir iki yüzeyli alet, yonga üzerine uçlar, kazıyıcılar ve 1 adet vurgaç bulunmuştur. Ağın deresi boyunca çakmaktaşı Levalloisien aletler ile iki yüzeyli aletler bulunmuştur. Ağın İlçesi civarında "Çiftlik Yamaçları" adı verilen yerde olasılıkla bir işlik yerinin bulunduğu belirtilmektedir. Arapkir çayı yakınındaki kaya sığınakları su altında kalacağı için küçük çaplı kazılar yapılmıştır. Deneme niteliğinde olan bu kazıların amacı hem tabakalaşmayı anlamak hem de içlerindeki kültür belgelerinin daha büyük çaplı kazılar yapmaya değerli değmeyeceğinin anlaşılmasına yöneliktir. 1 nolu kaya sığınagında üst Paleolitik aletler, 2 nolu kaya sığınagında ise sadece 1 adet obsidiyen dilgi ele geçirilmiştir.

1 ve 2 nolu sığınaklardan başka bölgede kazısı yapılan diğer mağara ve kaya sığınakları ise şunlardır: Küllününini mağarası, Karataş kaya sığınagi ve Yıkılğan kaya sığınagi. Küllününini'nde Orta ve Üst Paleolitik, Karataş kaya sığınagında Geç Üst Paleolitik döneme ait aletler ele geçirilmiştir. Yıkılğan kaya sığınaginın önünde ve içinde bulunan taş aletlerin dönemi hakkında ise bilgi verilmemiştir.

Küllününini Mağarası: Ağın İlçesi, Hastek (Yeniyapan) köyü, Gedikler mevkiinde, Arapkir deresi boyunda yer alır. 1969-1971 yılları arasında 3 sezon kazı yapılmıştır. 3 x 4,5 m.lik bir açmada 3,5 m. derinliğe inilmiştir.

İlk 2 metrede protohistorik çağların çanak-çömlek parçaları bulunmuştur. Onun altında ise Üst Paleolitik Aurignacien ve daha altta Orta Paleolitik Levalloisio-Moustérien aletler bulunmuştur. Yakın çevresinde ise 1 adet iki yüzeyle alet ele geçirilmiştir.

Karataş Kaya Sığınağı: Elazığ İl merkezinin kuzeyinde, Elazığ-Pertek karayolunun doğusunda, Meşeliköy sınırları içinde yer alan Karataş kaya altı sığınağı da, Keban projesi kapsamında 1969-72 yılları arasında kazılmıştır. Kökten, kaya sığınağının ön sekisinde 1,5 x 6 m. boyutlarında bir açma açmıştır.

1. Tabaka, yüzeyden 1.25 m. kadar derine iner. İlk Tunç Çağı'na aittir.

2. Tabaka, 2.25 m derinliktedir. Üst Paleolitik Çağa tarihlenen yontma taş aletler bulunmuştur. Bu tabaka içinde üçtaş ayaklı bir ocak yeri de saptanmıştır.

3. Tabaka yaklaşık 50 cm kalınlık gösterir. Ancak, içinde kalker parçalarının da olduğu killi-kumlu bu tabaka verimsizdir.

Kökten'in belirttiğine gör bu kaya sığınağında Geç Üst Paleolitik çağa tarihlenen çakmaktaşı, obsidiyen ve bazaltdan aletler bulunmuştur. Bunlar arasında Aurignacien tipte kazıyıcılar, bıçaklar, tipik uçlu kazıyıcılar, taş delgiler ve taş kalemler bulunmaktadır.

Bölgede önemli buluntu yerlerinden biri de, Ağın İlçesi, Girani köyü yakınındaki Madlen mevkiidir. Burada Alt Paleolitik öncesine ait kaba yonga aletler ile yontuk çakıllar elde edilmiştir. Yine bu ilçenin Acuzlu köyü çevresinde Karapınar Mevkii, açık bir atölye görünümündedir. Bulunan Alt Paleolitik döneme ait Préchelléen omurgalı ya da sırtlı satır biçimli iki yüzeyleler oldukça ilginçtir. Ağın İlçesi çevresinde, Murat suyunun ilk sekileri üzerinde Eşkini Sefini denilen yerde toplanan Alt Paleolitik Yontuk Çakıl belgeleri bölgenin önemli buluntuları arasında yer alır. Ayrıca Keban İlçesinin 9 km. kuzeybatısında bulunan Enerli ve Elazığ'ın kuzeybatısında Aktaş buluntu yerinde Alt Paleolitik döneme ait kaba buluntular ele geçirilmiştir.

Kısaca özetlersek, Elazığ İli ve çevresi alt, orta ve üst Paleolitik dönem buluntuları açısından oldukça zengin olan yörelerimizden biridir. Bu yörede 1971 yılında Ufuk Esin Tepecik kazıları sırasında hafta sonları yapılan yüzey araştırmalarında saptanan bir yerden daha bahsetmeden geçemeyeceğiz. Tunceli Pertek İlçesi Pınarlar köyü yakınında Pulur Çeşmesi Höyüğünde yüzey toplaması yapılırken, höyüğün çevresinde tesadüfen bulunmuş bir konaklama yeri saptanmıştır. Burası K. Kökten tarafından da görülmüştür ve yüzey toplaması yapılmıştır. Ancak daha sonra Kökten yeniden toplama yapmak için gittiğinde burayı bulamamıştır. Esin'e göre burada Orta Paleolitik alet ve artıklar bulunmaktadır.